

письменства). Т. 1; [передм. О. Мишанича]. – С. 413–463.

10. Сковорода Г. Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті [Товариська розмова про душевний мир]. / Г. Сковорода // Твори : у 2 т.; – К. : АТ «Обереги», 1994. – . – (Гарвард. Б-ка давнього укр. письменства). Т. 1; [передм. О. Мишанича]. – С. 325–358.

11. Шеллер М. Положение человека в Космосе / М. Шеллер; [Избр. произв.]. – М., 1994. – С. 153.

12. Мудрость тысячелетий / Автор-сост. В. Балазин. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2012. – С. 20.

13. Сухомлинский В. А. Чему и как учить наших детей / В. А. Сухомлинский. – ЦДАВО України. – Ф. 5097, оп. 1. – Спр. 760. – 21 арк.

14. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – . – Т. 2. – С. 156.

15. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – . – Т. 4. – С. 402.

16. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – . – Т. 2. – К. : Радянська школа, 1976. – С. 422.

17. Сковорода Г. Діалог. Назва його – потопа зміїний. / Г. Сковорода // Твори : у 2 т.; – К. : АТ «Обереги», 1994. – . – (Гарвард. Б-ка давнього укр. письменства). Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – С. 140–178.

УДК 371. 32.91(07)

ТВОРЧИСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Ганна ІСАЄВА (Київ)

У статті йдеться про формування творчого вчителя. Акцентується увага на розвитку ініціативи і творчості вчителя, що сприяють розвитку творчої особистості учня. Показується внесок В.О. Сухомлинського у розробку теорії і практики становлення творчого вчителя.

Ключові слова: педагогічна творчість, інновації, творча особистість учня, проектна діяльність, учнівський проект.

В статье рассматривается проблема формирования творческого учителя. Акцентируется внимание на развитие инициативы и творчества учителя, что влияет на развитие творческой личности ученика. Показан вклад В.А. Сухомлинского в разработку теории и практики становления творческого учителя.

Ключевые слова: педагогическое творчество, инновации, творческая личность ученика, проектная деятельность, ученический проект.

*«Хто не йде вперед, йде назад,
стану нерухомості не існує»*

В. Белінський

XXI століття обумовлює потребу у визначенні стратегії реформування освіти, пошуку інноваційних шляхів становлення сучасної середньої школи, яка б створювала сприятливі умови для розвитку й саморозвитку особистості як творця і проектувальника свого життя.

Сьогодні, як ніколи, зростає роль освіти, спрямованої у майбутнє. Характерною ознакою середньої школи, на нашу думку, є інноваційність – (здатність до оновлення, творчості), яка сприяла б створенню такої атмосфери, коли конструктивне ставлення до нової творчої ідеї було б однією із значущих цінностей, потребою кожного вчителя і учня.

Через освіту ми повинні підготувати людину, здатну і бажаючу творити і сприймати зміни та нововведення. Такий стан справ в освіті істотно впливає і на проблему формування, становлення вчителя, вчителя творчого, вчителя-особистості – від якого залежить обличчя майбутньої школи. Саме педагогічні кадри, вчителі мають вдихнути у неї нове життя.

Домінуюча роль у навчально-виховному процесі належить і буде належати насамперед учителю. Постать учителя, його професійна компетентність набувають надзвичайно важливого значення. Адже ключова роль у вирішенні пріоритетного завдання сучасної і майбутньої державної політики в галузі освіти – поліпшення якості надання послуг – належить саме вчителю, вчителю-творцю, який спроможний вибудувати індивідуальну модель роботи з кожним учнем, розвинути його творчі здібності, здатність пристосуватися до динамічних умов соціального і професійного життя. Тому-то вчителю необхідно підвищувати свою педагогічну майстерність, глибоко розуміти її сутність, володіти технологією розвивального навчання, вести пошук оптимальних засобів індивідуалізації навчально-виховного процесу, використовувати нові інтерактивні технології тощо. Це потребує творчості, інноваційного стилю мислення, готовності до дослідницької і експериментальної роботи.

Мабуть, не випадково головна мета національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») [1] передбачає забезпечення можливостей постійного самовдосконалення

особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Проблема творчої діяльності вчителя була актуальною на всіх етапах розвитку школи, тому вона була і є предметом дослідження багатьох вчених. Про глибокий інтерес до неї свідчить бажання багатьох дослідників створити теорію творчості. Важливу роль у розробці основ теорії педагогічної творчості відіграли фундаментальні праці видатних учених, зокрема О.О.Абдуліної, А.М.Алексюка, Є.С.Березняка, І.А.Зязюна, Ю.Л.Львової, В.Ф.Паламарчук, М.М.Поташніка, О.Я.Савченко, О.В.Сухомлинської, В.А.Семиченко, С.О.Сисоєвої, Л.І.Рувинського, Р.Х.Шакурова та багатьох інших.

Вагомий внесок у вивчення процесів становлення вчителя внесли дослідження і творча робота талановитого педагога В.О.Сухомлинського, який сам втілював найкращі риси сучасного вчителя і вважав його головною дієвою особою творчої взаємодії, співробітництва з вихованцем. Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського – дослідно-експериментальне обґрунтування творчого характеру праці вчителя. Він вважав, що педагогічні ідеї стимулюють вчителя аналізувати особисту діяльність і породжують прагнення творчо втілювати задуми в реальній навчально-виховній процесі.

Педагогічна професія вимагає постійного творчого пошуку, невтомної роботи над собою. Однак дуже часто за творчість видають довільні варіанти організації навчально-виховної роботи, в тому числі й недосконалі, мотивуючи тим, що професійна діяльність вчителя є творчою за своєю природою. Виходить, нібито достатньо закінчити педагогічний навчальний заклад, одержати диплом і приступити до виконання своїх професійних обов'язків, щоб вважати себе творчою особистістю. Таке спрощене розуміння суті педагогічної творчості породжує чимало негативних явищ.

Так що ж таке **творчість, педагогічна творчість?** Вважаємо, що у даній статті немає необхідності давати різні визначення поняття творчості, які трактуються філософами, психологами. Виходячи з аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури, під **педагогічною творчістю** розуміємо таку пошукову діяльність вчителя, коли на основі усвідомленого розуміння своєї ролі у суспільстві, безперервного самовдосконалення й саморозвитку власної особистості він забезпечує оптимальний варіант організації навчально-виховного процесу з метою формування творчої особистості учня.

В.О.Сухомлинський писав: «Творчість є діяльністю, в яку людина вкладає немовби частинку своєї душі, і чим більше вона вкладає,

тим багатшою стає її душа. Процес творчості характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто поряд з ним. Одухотворення й натхнення однієї особистості породжує одухотворення й натхнення в душах інших людей. Творчість – це незримі ниточки, які об'єднують серця. Якщо ви хочете, щоб людина благотворно впливала на людину, утверджуйте в духовному житті колективу й особистості творчість...» [3, с. 507].

Як бачимо, багато вчених-дослідників присвятили свої роботи різним аспектам творчої діяльності вчителя. Одним із свідчень цього є той факт, що у бібліографії наукових робіт з проблем творчості, що видана у 1965 році Інститутом творчості у Каліфорнії, міститься понад 4 тисячі назв.

У даній статті автор не ставить за мету розкрити педагогічну творчість у всіх її аспектах. Наше завдання вбачаємо у тому, щоби розкрити одну із граней педагогічної творчості, головним критерієм якої є забезпечення творчого розвитку особистості учня.

Творча педагогічна діяльність кожного вчителя має свої індивідуальні особливості, а тому кожен вчитель потребує особливого до себе підходу. При цьому спрямованість її на творчий розвиток учнів є необхідною умовою творчого розвитку самого вчителя. Вирішити це завдання не можливо без оновлення педагогічного процесу у середній школі, основною ознакою якої є профільне навчання, яке визначає нові вимоги до діяльності вчителя і учня.

Учень старшої школи, потребує індивідуального підходу вчителя до розвитку нахилів, інтересів, здібностей. Як показує практика, він у великій мірі схильний до самовираження, саморозвитку, самореалізації. Більшість з них готує себе до навчання у вищих навчальних закладах. Ці особливості вимагають від учителя знань і умінь роботи з такими дітьми. При цьому важливий не тільки рівень освітньої кваліфікації, але і володіння методами, прийомами і засобами індивідуального впливу на учня, уміння керувати його індивідуальним розвитком у цілому. Тому вчителю необхідно підвищувати свою педагогічну майстерність, щоб ефективно використовувати результати педагогічної діагностики, вести пошук оптимальних засобів індивідуалізації навчально-виховного процесу, застосовувати нові навчальні технології. Це потребує творчості, готовності до дослідницької і експериментальної роботи, інноваційного стилю мислення, готовності до інновацій. У коло інтересів вчителя входить і підготовка учня до дослідницької роботи і організація першого його досвіду як на уроці, так і в позакласний час.

Дуже коротко зупинимо увагу читача на проблемі інновацій, яка на нашу думку, визначає творчий потенціал вчителя.

Інновація (лат. *innovatio* – оновлення, зміна), нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях [2].

Інновації – це такі актуально значущі та системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для освіти і позитивно впливають на її розвиток.

Інноваційний потенціал вчителя – це сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості вчителя, готовність удосконалювати свою діяльність, володіння професійною компетентністю.

Параметрами творчого інноваційного потенціалу вчителя є: творча здатність генерувати і продукувати нові уявлення та ідеї, а головне проектувати і моделювати їх у практичних формах діяльності; учитель-ініціатори та провідники ідей, розробок, які вперше з'явилися; відкритість вчителя до нового, до альтернативних точок зору; культурно-естетична розвиненість, що передбачає інтелектуальну, емоційну розвиненість тощо.

Стратегія інноваційної діяльності вчителя полягає: у підвищенні ефективності реалізації вже існуючих в освіті нововведень; у прискоренні процесу розповсюдження інновацій у навчально-виховному процесі; у заміні існуючих традиційних методик на нові інтерактивні технології з метою підвищення якості навчання; у здатності стимулювати попит на інновації; у забезпеченні експертизи інноваційного, допомогти виявити вузькі місця і запропонувати шляхи їх усунення.

Відомо, що будь-яка інновація зустрічає на своєму шляху і схвалення, і стриману підтримку, і супротив. Консерваторів, які сприймають ідеї і принципи нових підходів до освіти, багато. Вчителі не завжди приймають нові ідеї. Йде звичайний процес: спочатку різке несприйняття, відкидання, супротив, потім увага, апробування, і, в кінці кінців нове стає нормальним явищем.

І все ж таки, як показує досвід, є учителі, які, готові до внутрішніх змін, починають сприймати нові ідеї як свої власні. Ці вчителі бажають щоб їхні учні не стільки заучували навчальний матеріал, скільки старались думати категоріями науки, яка лежить в основі навчального предмету, творчо застосовували набуті знання. Практика свідчить, що сприяють розвитку творчості учнів нові методи, прийоми, інтерактивні технології навчання, які використовує вчитель при різних формах навчання учнів, зокрема:

- лекції (проблемне викладання: чітке формулювання основних питань, їхня практична спрямованість, приклади проблемних ситуацій і залучення класу до їхнього вирішення з елементами мозкового штурму; періодичний діалог з класом; використання ілюстративного матеріалу й технічних засобів навчання, зокрема мультимедійних систем; використання інтерактивних технологій, зокрема технології ефективної лекції);

- практичні заняття (застосування проблемних ситуацій; проведення ділової сюжетної гри; робота в парах для вирішення проблемних завдань; робота в малих групах; використання елементів змагання; мозковий штурм для вирішення проблеми; використання відповідних статистичних відомостей; проведення ігор за зразком телевізійних; самостійне проведення занять учнями, взаємне оцінювання; забезпечення об'єктивності в оцінці роботи кожного);

- семінарські заняття (організація роботи на уроці у формі ділової гри, диспуту, конференції, діалогу тощо, «круглий стіл» за тематикою самостійної роботи; дискусія з актуальних проблемних питань; завчасне ознайомлення учнів з формами заохочень та оцінювання їхньої активної участі; врахування творчого підходу учня до обговорення питань семінару; урахування роботи учня на семінарі під час підсумкового оцінювання);

- самостійна робота (дослідження тем, що винесені на самостійне опрацювання; узагальнення результатів самостійних досліджень; ділова гра за результатами самостійної роботи; складання кросвордів; створення можливостей для самореалізації особистості учня; презентація та оцінювання результатів самостійно створених проєктів тощо).

Зупинимо увагу читача на підготовленому учнем екологічному проєкті, який може бути прикладом творчої діяльності учня.

«...Усі ми зобов'язані життям нашій планеті – прекрасній і єдиній Землі-матері, голубої від океанів, зеленої від лісів, жовтої від пісків, стогнучої сьогодні від болю, яка кличе про допомогу і по-дитячому беззахисної перед варваром – людиною. Отримавши необмежену владу над природою, людина вважає себе вінцем природи, забувши про те, що сама є її скромною частиною. «Ми і зараз ще не зрозуміли і не хочемо зрозуміти, пише російський письменник В. Астаф'єв, – що тварини, птахи, риби, рослини без нас проживуть, а ось нам без них не прожити й одного дня». **Вдумайтесь у ці слова, люди!**

Знаки біди, яка насувається, помітні сьогодні у світі скрізь. Людство відчуває жорстоку екологічну кризу, смертельна

небезпека якої вже стала очевидною. Ресурси планети не примножуються, а зникають. Катастрофічно забруднюють люди воду і повітря, придатної для пиття води стає все менше. Перетворюються на піски родючі землі – головне джерело нашого життя. На очах скорочується площа лісів, які дають нам кисень, стабілізують клімат і циркуляцію вод. Повсюди дають про себе знати хімічні забруднення. Унаслідок варварського господарювання людини звалюються на планету гори отруйних відходів, які знищують усе живе. Викиди в атмосферу різних газів підвищують парниковий ефект, виснажують навколо планети озоновий шар.

Екологічні проблеми не знають державних кордонів – вони глобальні. Так, екологічна катастрофа на Уралі (не дай Бог) може вплинути на стан навколишнього середовища у Флориді, а процеси, які відбуваються в Каліфорнії, здатні вплинути на стан природи на Далекому Сході. Пил Сахари з пасатами досягає берегів Південної Америки, а подих Чорнобиля відчули і в деяких країнах Західної Європи.

Чи може хто-небудь сховатися – на острові, в бункері, в горах або ще десь – від екологічної біди? Наївне запитання. Відомий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері писав: «Все мы пассажиры одного корабля по имени «Земля», значит, пересеть из него просто некуда. Вот потому-то все жители планеты должны сообща спастись своей общей дом. Если же у человечества не найдется сил, средств и разума, чтобы поладить с природой, то на умершей, покрытой пылью, безжизненной Земле стоило бы, пожалуй, установить надгробный камень с такой скромной надписью «Каждый хотел лучшего для себя».

Про глибокий інтерес до неї свідчить бажання багатьох дослідників створити теорію творчості. Важливу роль у розробці основ теорії педагогічної творчості відіграли фундаментальні праці видатних вчених, зокрема О.О.Абдуліної, А.М.Алексюка, Є.С.Березняка, І.А.Зязюна, Ю.Л.Львової, В.Ф.Паламарчук, М.М.Поташніка, О.Я.Савченко, О.В.Сухомлинської, В.А.Семиченко, С.О.Сисоевої, Л.І.Рувинського, Р.Х.Шакурова та багатьох інших.

Є країни, для яких ці проблеми практично не характерні. Але в цілому для людства вони дуже суттєві.

Ми переживаємо зараз важкі часи, коли у світі руйнуються ідеали, людська мораль, руйнуються підвалини всесвітньої культури... Цей процес дуже яскраво проявляється, на жаль, і в нашій країні.

Не наводитимемо приклади з учнівського проекту далі. А ось висновок, який робить учень: «Сьогодні у світі склалася парадоксальна ситуація, коли людство досягло певних висот у розвитку цивілізації і водночас саме опинилося

на краю загибелі. Так може людина досягла не «тих» висот, зробила не «те» відкриття, створила не «ту» цивілізацію! Про це сьогодні сперечаються у світі.

Глобальні – загальнолюдські проблеми – зачіпають основи існування цивілізації. Людство зможе вижити тільки у тому разі, коли усвідомить згубність своїх нинішніх дій і знайде вірний шлях до істини».

Саме такі проекти, підготовлені учнями, достойні високої оцінки. Опрацьована учнем література з проблем екології спонукає його думати, творчо опрацьовувати і відбирати відповідний матеріал, виявляє його ставлення до проблеми, виховує активного громадянина України. Презентований учнем проект перед своїми однокласниками або й не тільки, змушує й інших бути не байдужими до цієї проблеми, виявляє бажання і самим створювати подібні проекти відповідно до їх інтересів.

Проектне навчання, яке здійснюється в рамках класно-урочної системи, передбачає самостійність учнів у виборі предмета дослідження, способів пошукової роботи, усвідомлення практичного значення отриманих знань. Під час роботи у початковому проекті, яка вибудовується як науково-пошукова, учень стає активним учасником життя і має цільову установку. Робота має для нього практичне значення, адже під час захисту він стверджується як самодостатня творча особистість, а набутий досвід зможе використати і в майбутньому.

Проектні технології дають змогу формувати особистісні якості, які розвиваються лише в діяльності і не можуть бути засвоєні вербально. В ході роботи над проектом учні набувають досвід індивідуальної самостійної діяльності.

Створення проекту стимулює учнів до розв'язання проблем, які вимагають певної суми знань; а також розвиває критичне мислення; формує навички роботи з інформацією (учні відбирають відповідну інформацію, аналізують її, систематизують); допомагає вирішувати пізнавальні й творчі завдання у співпраці, де учні виконують різні соціальні ролі.

Творча активність учнів проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності, яка спрямована на засвоєння і творче застосування знань, умінь і навичок, на розвиток особистості.

Основними параметрами творчої навчальної діяльності учня вважаємо: уміння сформулювати проблему або побачити суть поставленого перед ним творчого завдання, виділити в ньому головне і найбільш суттєве, самостійно розв'язати і надати розв'язку завершеного вигляду.

В.О.Сухомлинський відповідаючи на питання: від чого залежить інтерес до навчання, до книжки, до розумової праці – зазначав: «Якщо увага всього колективу буде спрямована до цих

багатогранних залежностей, якщо кожен навчиться шукати джерела інтересу, школа стане лабораторією творчої думки. Відвідуючи й аналізуючи уроки, ми з заступником директора завжди звертали увагу на те, як учитель досліджує проблему, що об'єднує зусилля всього колективу...» [4, с. 404].

Багато творчих вчителів України, цілі педагогічні колективи, працюють над методичною темою. У процесі роботи над нею вони набувають умінь та навичок аналізу власної педагогічної роботи, вчать ся оволодівати прийомами науково-дослідницької діяльності. Великого значення адміністрація шкіл і вчителі м. Києва, Донецької, Черкаської, Кіровоградської, Дніпропетровської, Херсонської, Івано-Франківської та інших областей надають проблемі вибору методичної теми. Дуже добре коли у навчальних закладах налагоджено систематичне взаємовідвідування уроків з наступним їх аналізом, при цьому приділяється увага до тих чи інших позитивних якостей стилю роботи вчителя, недоліків роботи, які враховуються при виборі методичної теми. Не будемо описувати етапи роботи над методичною темою. Їх читач може знайти у педагогічній літературі. Робота над методичною темою – один із найбільш вагомих видів самоосвітньої, творчої діяльності вчителя.

Сухомлинський В.О. зазначав, що неможливо уявити собі творчу роботу без колективного запалу, за умов, коли педагогічні ідеї не оволоділи свідомістю всіх учителів. У зв'язку з цим виникають думки про поширення педагогічного досвіду. Досвід не можна передати, якщо свідомістю того, хто хоче запозичити досвід, не оволодіє ідея, яка стала джерелом натхнення для творчої праці. А ідея може оволодіти свідомістю педагога тільки тоді, коли якісь залежності між педагогічними явищами помітив він у своїй власній роботі і в роботі товаришів, коли осмислення цих залежностей спонукає шукати щось нове, думати над удосконаленням своєї майстерності. З самого початку використання чужого досвіду є творчою справою... [4, с. 405].

Отже, визначальною тенденцією процесу формування вчителя сучасної школи є його прилучення до творчості, наукової та експериментальної роботи, методичного, технологічного збагачення. Вважаємо, що досягненням вчителя у роботі над актуальною

педагогічною проблемою є розвиток ініціативи і творчості вчителя; різноманітність форм і інтерактивних методів роботи; оцінка результатів внутрішкільної роботи за кінцевим результатом, який виражається у рівні знань, формуванні творчої особистості учня, його розвитку і вихованості.

Учитель повинен розвивати і удосконалювати свою здатність до творчості. Вона є у кожного. Необхідно знайти у собі ту родзинку, постійно розвивати і удосконалювати її, ту в якій ви розкриєте свій творчий потенціал і станете щасливим у своїй праці. Для цього достатньо мати будь-яку всепоглинаючу ідею, метод, технологію, які виведуть учителя із рутини повсякденності і на якийсь час переведуть в іншу реальність. Насправді багато вчителів не живуть, а перебираються із одного дня в інший, і єдиною перепоною, яка стоїть у них на шляху, є вони самі. Точніше, образ їх думок. Підтверджується це давньою мудрістю: звичайні почуття і думки – джерело всіх проблем.

Щасливими по-справжньому бувають тільки ті люди, які знайшли себе. Деякі йдуть своєю стежкою майже від народження, інші наполегливо шукають її і знаходять, треті шукають, але не знаходять, ну а більшість і не шукає, і не знаходить, перебираючись, як було сказано вище, із одного дня в інший і не прагнуть нічого змінити.

Зараз так жити неможливо. Погляньте навколо: світ змінюється стрімко, ми повинні інтегруватися у нього. Інтеграція можлива тільки через самореалізацію, формування інтелектуальної, творчої особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. – С. 61.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Том перший. Методика виховання колективу / В.О. Сухомлинський. – К.: Видавництво «Радянська школа», 1976. – С. 403-613.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Том четвертий. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський. – К.: Видавництво «Радянська школа», 1977. – С. 393-626.
5. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості вчителя / С. Сисоєва. – К., 1994.